

Jacek Czaputowicz

TEORETYCZNE WYJAŚNIENIA EUROPEJSKIEJ POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA I OBRONY

Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony (EPBiO) została zainicjowana przez prezydenta Francji Jacques'a Chiraca i premiera Wielkiej Brytanii Tony'ego Blaira na spotkaniu w St. Malo w grudniu 1998 r. Od tego czasu koncepcja bezpieczeństwa europejskiego zmieniła się wraz ze zmianą rozumienia tego, co konstytuuje zagrożenia oraz jakie środki są właściwe dla rozwiązywania konfliktów¹. EPBiO ewoluowała pod względem zakresu oddziaływania – od ściśle europejskiej do globalnej – oraz pod względem rodzaju operacji – od koncentracji na militarnych operacjach zarządzania kryzysowego do długookresowych operacji cywilnych – stabilizacyjnych, zwalczania terroryzmu i przeciwdziałania proliferacji broni masowego rażenia². Znaczna część misji prowadzonych była w oddaleniu od granic Europy, w Czadzie, Somalii, Afganistanie i Gruzji. Ważnym krokiem było przyjęcie w 2003 r. Europejskiej Strategii Bezpieczeństwa. Traktat z Lizbony wprowadził klauzulę o wzajemnej pomocy w razie agresji zbrojnej oraz klauzulę solidarności, która zakłada pomoc w wypadku, gdyby jakieś państwo członkowskie stało się przedmiotem ataku terrorystycznego lub katastrofy naturalnej. „Europejska” polityka bezpieczeństwa i obrony została zastąpiona przez „wspólną”, chociaż zachowała charakter międzyrządowy.

Badacze są zgodni, że zawiązanie przez państwa europejskie współpracy w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony zakończyło się powodzeniem. Dlaczego więc, po tylu nieudanych próbach, tym razem się udało? Czy był to efekt oddziaływania struktury systemu międzynarodowego i reakcji państw na zmieniający się układ sił, wycofywania się Amerykanów z Europy, oddziaływania mechanizmu *spill-over*, socjalizacji elit, czy może oddziaływania dyplomatów i wojskowych?

---

¹ H. Sjursen, *Changes to European Security in a Communicative Perspective*, „Cooperation and Conflict” 2004, t. 39, nr 2, s. 120–121.

² Ch. Bickerton, B. Irondele, A. Menon, *Security Co-operation Beyond the Nation-State: The EU's Common Security and Defence Policy*, „Journal of Common Market Studies” 2011, t. 49, nr 1, s. 4.

Tematem artykułu jest analiza, jak poszczególne teorie stosunków międzynarodowych odpowiadają na powyższe pytania. W części pierwszej zostaną przedstawione wyjaśnienia EPBiO w teoriach realistycznych. Dokonany zostanie podział stanowisk pod względem poziomu analizy i prowadzonej polityki – równoważenia lub „podczepiania się” do najsilniejszego (*bandwagoning*). Część druga poświęcona zostanie teoriom liberalnym, które przypisują zasadnicze znaczenie oddziaływaniu czynników wewnętrznych, oraz podejściu *governance*. W części trzeciej omówione zostaną konstruktywistyczne wyjaśnienia EPBiO, w których szczególną rolę odgrywa kultura strategiczna i proces socjalizacji elit. Rozważania zakończy omówienie wyjaśnień EPBiO w teoriach krytycznych, do których zaliczone zostały teorie marksistowskie, neogramscianizm, „poła bezpieczeństwa” i „urządzenia”.

1. Realizm

W ujęciu realizmu polityka bezpieczeństwa i obrony jest bastionem suwerenności państwa. Potęga stanowi punkt odniesienia dla podejmowanych działań, zapewnia państwom bezpieczeństwo i ochronę przed ewentualną agresją oraz umożliwia realizację innych celów. Zapewnienie bezpieczeństwa jest najważniejszym zadaniem stojącym przed państwem i nie może być przedmiotem negocjacji i przetargów.

Realisci strukturalni, tacy jak Kenneth Waltz, skupiają się na relacjach siły w warunkach anarchii. Powstanie EPBiO wyjaśniają zmianą struktury systemu międzynarodowego, jaka się dokonała po zakończeniu „zimnej wojny”. Unia Europejska nie jest aktorem autonomicznym, lecz areną oddziaływania interesów państw. EPBiO jest użytecznym mechanizmem rozwiązywania kryzysów³. Państwa najsilniejsze będą ponosić koszty współpracy tak długo, jak długo będzie ona służyć wzmocnieniu ich wpływów. Państwa mniejsze poszukują alternatywnych sposobów zapewnienia bezpieczeństwa, takich jak współpraca w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Realizm neoklasyczny kwestionuje „oszczędność” (*parsimony*) i „elegancję” realizmu strukturalnego, uznając wyjaśnienia EPBiO za pomocą jednej zmiennej niezależnej – struktury systemu międzynarodowego – za niewystarczające⁴. Polityka zagraniczna państwa jest wynikiem oddziaływania jego potęgi, ideologii, osobowości i ambicji przywódców oraz kontroli sprawowanej nad społeczeństwem. Zmiana rozkładu sił (zmienna niezależna), postrzegana przez pryzmat wewnętrznych ogra-

³ A. Hyde-Price, *Neorealism: A Structural Approach to CSDP*, w: X. Kurowska, F. Breuer (red.), *Explaining the UE's Common Security and Defence Policy. Theory in Action*, London 2012, s. 18–21.

⁴ A. Hyde-Price, *European Security in the 21st Century: The Challenge of Multi-Polarity*, Abington, 2007, s. 167; N. Ripsman i in., *Conclusions: The State of Neoclassical Realism*, w: E. Lobell i in., *Neoclassical Realism: The State and Foreign Policy*, Cambridge 2009, s. 289–299; T. Dyson, *Neoclassical Realism and Defense Reform in Post-Cold War Europe*, London 2010, s. 120.

niczeń i możliwości (zmienna interweniująca), generuje różne polityki zagraniczne (zmienna zależna)⁵.

Państwa, które łatwiej sięgają do narodowych zasobów, prowadzą skuteczniejszą politykę zagraniczną. Gdy elity są podzielone, państwo często nie może przeciwstawić się presji strategicznej i skutecznie równoważyć potencjalnego zagrożenia. Liczy się zatem zdolność przywódców do mobilizowania zasobów państwa na rzecz prowadzenia polityki bezpieczeństwa. Państwa o podobnej wielkości, lecz o innej strukturze wewnętrznej mogą prowadzić inną politykę zagraniczną⁶. EPBiO jest więc kształtowana zarówno przez relacje potęgi, oddziaływanie instytucji, jak i przekonania zaangażowanych w nią ludzi.

Teoria równowagi sił głosi, że państwa przeciwdziałają uzyskaniu hegemonistycznej przewagi przez jedno z nich. Mechanizm ten stosują państwa silne, które mogą przechylić szalę zwycięstwa. Państwo, które opowiada się po stronie słabszej, jest bardziej cenione, ponieważ jest niezbędne do zrównoważenia strony silniejszej. Z kolei państwa słabsze nie mają wystarczających zdolności do zrównoważenia, dlatego częściej stosują strategię „podczepiania się” do najsilniejszego (*bandwagoning*)⁷, zapewniając sobie w ten sposób udział w korzyściach z funkcjonowania ładu międzynarodowego⁸.

Stanowiska w ramach realizmu wobec EPBiO możemy podzielić według poziomu analizy: systemu międzynarodowego, gdzie potencjalnym hegemonem są Stany Zjednoczone, i Unii Europejskiej, gdzie są nim Niemcy, oraz według strategii stosowanej przez państwa: równoważenia lub „podczepiania się” do najsilniejszego na danym poziomie (zob. tabela 1).

Wariant pierwszy wyjaśnia powstanie EPBiO reakcją państw europejskich na jednobiegowość i hegemonistyczną pozycję Stanów Zjednoczonych. Z perspektywy teorii równowagi zagrożenia (*balance of threat*) powstanie EPBiO jest niezrozumiałe, ponieważ państwa europejskie były członkami NATO i nie czuły się zagrożone. EPBiO jest narzędziem równoważenia siły Stanów Zjednoczonych, chociaż w formie „miękkiej”. „Miękkie” równoważenie oznacza, że Europejczycy nie przeciwstawiają się amerykańskiej potędze militarnej otwarcie, lecz używają metod dyplomatycznych

---

⁵ R.L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton 2006, s. 6; J. Sperling, *Neoclassical Realism and Alliance Politics*, w: A. Hyde-Price, M. Webber (red.), *Analysing NATO: the Theory and Practice of Alliance*, Abingdon (w przygotowaniu).

⁶ Th.J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilisation, and Sino-American Conflict, 1947–1958*, Princeton 1996, s. 11; F. Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton 1998, s. 9; G. Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” 1998, t. 51, nr 1, s. 146–147.

⁷ *Bandwagoning* jako „podczepianie się” tłumaczy Anna Wojciuk. Zob. A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 34. W węższym znaczeniu *bandwagoning* oznacza „podczepianie się” do źródła zagrożenia.

⁸ S. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca 1987, 27–29; A. Locatelli, *Bandwagoning, Not Balancing: Why Europe Confounds Realism*, „Contemporary Security Policy” 2012, t. 33, nr 2, s. 264–288.

do podważenia jednostronnej polityki militarnej tego państwa i wpływania na powstający ład światowy⁹. Wzrost relatywnej siły Unii Europejskiej będzie skutkować silniejszą EPBiO, co może wywołać negatywną reakcję Stanów Zjednoczonych, które będą dostrzegać w niej zagrożenie dla własnej hegemonii¹⁰.

Tabela 1. Realistyczne wyjaśnienia polityki bezpieczeństwa

		Polityka państwa	
		Równoważenie	„Podczepianie się”
Poziom analizy	System międzynarodowy	EPBiO równoważy Stany Zjednoczone	EPBiO służy „podczepieniu się” do Stanów Zjednoczonych
	Unia Europejska	EPBiO jest instrumentem równoważenia i/lub „związania” Niemiec w strukturach europejskich	EPBiO służy „podczepieniu się” do Niemiec

Źródło: Opracowanie własne.

„Wspólna” równowaga sił polega na zgromadzeniu siły wszystkich państw członkowskich przeciwko potędze zewnętrznej¹¹. Równoważenie daje Europejczykom pewien poziom autonomii w kwestiach wojskowych, zmniejsza zależności od Amerykanów w zakresie prowadzenia operacji za granicą i zabezpiecza na wypadek wycofania się ich z Europy¹².

Spotyka się opinie, że w systemie jednobiegunowym rozkład korzyści i kosztów czyni równoważenie nieracjonalnym. Państwa mają tendencję do przerzucania kosztów równoważenia na innych, gdy ich udział w korzyściach jest niewielki. Różnica potencjałów między Stanami Zjednoczonymi a państwami europejskimi jest na tyle duża, że te ostatnie nie mają możliwości powstrzymania Amerykanów przed prowadzeniem polityki w sposób unilateralny. Ponadto w najbliższej przyszłości państwa europejskie pozostaną uzależnione od Stanów Zjednoczonych w dziedzinie bezpieczeństwa. Równoważenie wymagałoby poważnego zwiększenia nakładów wojskowych, czego w czasach kryzysu trudno oczekiwać. Europejczycy mogą więc „międko” równoważyć Stany Zjednoczone za pomocą środków dyplomatycznych i w ramach

⁹ B.R. Posen, *European Union Security and Defence Policy: Response to Unipolarity?*, „Security Studies” 2006, t. 15, nr 2, s. 151–153; S. Walt, *Taming American Power: The Global Response to US Primacy*, New York 2005, s. 124–125; R.A. Pape, *Soft Balancing Against the United States*, „International Security” 2005, t. 30, nr 1, s. 10.

¹⁰ Z. Selden, *Power is Always in Fashion: State-centric Realism and the European Security and Defence Policy*, „Journal of Common Market Studies” 2010, t. 48, nr 2, s. 397–416.

¹¹ D.P. Calleo, *Follies of Power: America's Unipolar Fantasy*, Cambridge 2009, s. 137.

¹² R.J. Art, *Western Europe Hedges its Bets*, w: T.V. Paul, J. Wirtz, M. Fortmann (red.), *Balance of Power: Theory and Practice in the Twenty-First century*, Stanford 2004, s. 4.

instytucji międzynarodowych, jednak pod względem militarnym są zbyt słabi, by móc zakwestionować dominację Amerykanów w świecie¹³.

Wariant drugi zakłada, że Europejczycy „podczepiają się” do Amerykanów, by odnosić korzyści z ustanowionego przez tych ostatnich ładu międzynarodowego i skuteczniej realizować swoje cele¹⁴. Trudno inaczej wyjaśnić, dlaczego państwa europejskie zdecydowały się na integrację w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony w 1999 r., a więc wtedy, gdy korzystały z „parasola” NATO, a bezpieczeństwo ich nie było zagrożone. Byłoby to uzasadnione jedynie w sytuacji, gdyby Stany Zjednoczone wycofały się z Europy, a państwa europejskie przeżyły „szok”, co jednak nie miało miejsca¹⁵. Stany Zjednoczone nie są postrzegane jako zagrażające, ponieważ nie prowadzą ekspansywnej polityki imperialnej, a równoważenie przeciwko nim byłoby ryzykowne¹⁶.

Badacze twierdzą, że państwa europejskie zostały poddane oddziaływaniu mechanizmu „porzucenia” oraz „wciągnięcia w pułapkę”. W pierwszym wypadku obawiały się wycofania Amerykanów z Europy, co uczyniłoby je wrażliwymi na zagrożenia dla bezpieczeństwa, w drugim – obawiały się wciągnięcia w konflikt sprzeczny z ich interesem. Utworzenie EPBiO miało przeciwdziałać oddziaływaniu obu tych mechanizmów¹⁷.

EPBiO nie jest więc odpowiedzią na wzrost poczucia zagrożenia, ponieważ państwa europejskie nie były zagrożone, lecz skutkiem nowego podziału zadań w stosunkach transatlantyckich. Już europeizacja NATO dała Europejczykom dostęp do amerykańskich zdolności wojskowych, a równoległy rozwój EPBiO umożliwił samodzielne działanie w sytuacji, gdyby Amerykanie woleli stać z boku¹⁸. EPBiO jest instrumentem przydatnym do utrzymania amerykańskiego zaangażowania w Europie oraz wyrazem wzięcia odpowiedzialności przez Europejczyków za swoje bezpieczeństwo. Współpracując ze sobą w ramach EPBiO państwa europejskie maksymalizują swoją potęgę i wpływy, stając się zarazem lepszym partnerem dla Stanów Zjednoczonych. EPBiO przyczynia się do umocnienia NATO i relacji transatlantyckich.

---

¹³ A. Wivel, *Balancing Against Threats or Bandwagoning With Power? Europe and the Transatlantic Relationship After the Cold War*, „Cambridge Review of International Affairs” 2008, t. 11, nr 3, s. 295–296.

¹⁴ J.H. Matlary, *European Union Security Dynamics: In the New National Interests*, Houndmills 2009, s. 79.

¹⁵ S. Rynning, *Realism and the Common Security and Defence Policy*, „Journal of Common Market Studies” 2011, t. 49, nr 1, s. 24–25.

¹⁶ S. Walt, *Taming American Power...*, op. cit., s. 124–125.

¹⁷ G. Press-Barnathan, *Managing the Hegemon: NATO under Unipolarity*, „Security Studies” 2006, t. 15, nr 2, s. 275, 280; T. Dyson, *Neoclassical Realism...*, op. cit., s. 238. Niektórzy badacze wyróżniają także mechanizm „zabezpieczenia się” (*hedging*), który oznacza zachowanie mające na celu realizację innych opcji, takich jak EPBiO, by zabezpieczyć się przed jednostronnym działaniem hegemonu. Zob. J.-Y. Haine, *The Rise and Fall of the Common Security and Defence Policy: Bringing Strategic Culture Back In*, w: A. Toje, B. Kunz, *Neoclassical Realism in European Politics. Bringing Power Back In*, Manchester–New York 2012, s. 188.

¹⁸ T. Dyson, *Neoclassical Realism...*, op. cit., s. 106.

Kolejny wariant dotyczy równoważenia na poziomie Unii Europejskiej. Czynnikiem sprawczym było w tym wypadku przewyciężenie dwubiegunowości po zakończeniu „zimnej wojny”, które miało potencjalnie destabilizujący wpływ na równowagę strategiczną na kontynencie i umożliwiło rywalizację potęg europejskich. Francja i Wielka Brytania nawiązały współpracę w celu równoważenia rosnącej potęgi zjednoczonych Niemiec i zapobieżenia uzyskaniu przez to państwo pozycji hegemonicznej¹⁹. Z perspektywy realizmu ofensywnego współpraca w dziedzinie bezpieczeństwa jest możliwa dzięki zrównoważonej wielobiegunowości, charakteryzującej się relatywnie symetrycznym rozkładem potęgi. Gdyby rozkład ten był niesymetryczny, wielobiegunowość byłaby nie zrównoważona, a współpraca trudniejsza²⁰. Wariant ten obejmuje także opinie wyjaśniające powołanie EPBiO dążeniami państw europejskich do związania rosnącej potęgi Niemiec w strukturach europejskich, ograniczenia ich swobody działania i zapobieżenia renacjonalizacji polityki obronnej²¹.

Kolejnym wariantem jest „podłączanie się” do Niemiec, najsilniejszego pod względem gospodarczym i politycznym mocarstwa w Europie, odgrywającego samodzielnią rolę w polityce międzynarodowej. Opozycja Niemiec wobec amerykańskiej operacji w Iraku, wyrażona razem z Francją, dała im poczucie pewności siebie i umocniła obraz kraju jako alternatywy dla pozycji Stanów Zjednoczonych w świecie²². Jeszcze w latach 90. XX wieku Niemcy stosowały strategię „podczepienia się” do Stanów Zjednoczonych, jednak ostatecznie poparły EPBiO, która stała się użytecznym narzędziem umacniania wpływów w Europie.

Badacze zastanawiają się także, wokół jakiego modelu – Francji, Wielkiej Brytanii czy Niemiec – będzie postępować reforma sił zbrojnych w Europie. Dostrzegają z jednej strony rosnącą konwergencję celów, instrumentów i instytucjonalnych form polityki bezpieczeństwa, z drugiej natomiast – duże różnicowanie sił zbrojnych. Wysokie tempo reform w Wielkiej Brytanii i Francji było możliwe dzięki znacznej autonomii decydentów, natomiast opóźnienie reform w Niemczech było legitymizowane przez odwołanie do kultury strategicznej.

Głównym motywem interwencji militarnych w Afryce było zdobycie prestiżu w oczach krajowej opinii publicznej i wspólnoty międzynarodowej, natomiast motywy humanitarne były na dalszym planie. Zakończona sukcesem operacja militarna wzmacnia prestiż i pozycję państwa biorącego w niej udział. O przeprowadzeniu interwencji militarnej przez państwo decyduje jego wola polityczna i zdolności wojskowe, natomiast w wypadku interwencji w ramach EPBiO wyma-

¹⁹ S.G. Jones, *The Rise of European Security Co-operation*, Cambridge 2007, s. 11.

²⁰ J.J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York 2001, s. 44–55. Zob. także A. Hyde-Price, *Realism: a Dissident Voice in the Study of the CSDP*, w: S. Biscop, R.G. Whitman (red.), *The Routledge Handbook of European Security*, London–New York 2012, s. 18–27.

²¹ S.G. Jones, op. cit.

²² A. Jaher, *ESDP Operations in the Democratic Republic of Congo: A Realist Analysis*, CE JISS, s. 86.

gana jest dodatkowo zgoda wszystkich państw członkowskich i rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ²³.

Przykładem operacji przeprowadzonej w ramach EPBiO była interwencja w Demokratycznej Republice Kongo w 2003 r. Z perspektywy realizmu był to przejaw klasycznej rywalizacji o wpływy i okazja do zmanifestowania siły Unii Europejskiej i jej państw członkowskich w regionie. Interwencja ta leżała przede wszystkim w interesie Francji, która dążyła do poprawy swojego wizerunku w Afryce po nieudanej operacji w Rwandzie w 1994 r. Zaangażowanie w ramach EPBiO dało Francji legitymację do działania i umożliwiło podział kosztów z innymi państwami²⁴.

Sumując: zdaniem realistów powołanie EPBiO było wynikiem reakcji państw europejskich na zmiany w rozkładzie sił. Decydujące były takie czynniki, jak struktura systemu międzynarodowego, relacje siły materialnej i strategiczne przywództwo, a nie oddziaływanie norm i różnice w narodowych kulturach bezpieczeństwa. EPBiO jest kontrolowana przez największe państwa: Francję, Niemcy i Wielką Brytanię. Ustanowienie instytucjonalnych ram dla współpracy ułatwia kształtowanie środowiska zewnętrznego zgodnie z ich interesem²⁵. Realści strukturalni umiejscawiają czynnik sprawczy w strukturze systemu międzynarodowego, natomiast realści neoklasyccy wprowadzają dodatkowo czynniki umiejscowione na poziomie państwa, takie jak ambicje przywódców, ideologia oraz stopień kontroli sprawowanej nad społeczeństwem. Kryterium wyodrębnienia stanowisk wobec EPBiO może być strategia: równoważenia lub „podczepiania się” do potencjalnego hegemonu na poziomie systemu międzynarodowego lub Unii Europejskiej.

Krytycy wskazują, że przyjmując ontologię państwowcentryczną i dychotomiczny podział na stosunki wewnętrzne i zewnętrzne realizm pomija znaczenie sił transnarodowych oraz wpływ, jaki wywiera na państwa struktura instytucjonalna EPBiO²⁶. Wątki te podejmują teorie liberalne, podejście *governance* i konstruktywizm, które zostaną omówione w kolejnych częściach.

2. Liberalizm

Liberałowie utrzymują, że głównym zadaniem państwa jest zapewnienie dobrobytu i pomyślności społeczeństwa. Natura systemu politycznego i preferencje aktorów wewnętrznych, takich jak partie polityczne i grupy interesów, kształtują kierunki

²³ C. Gegout, *Explaining European Military Interventions in Africa: A Neoclassical Realist Perspective*, w: A. Toje, B. Kunz, *Neoclassical Realism in European Politics...*, op. cit., s. 152, 156.

²⁴ R.H. Ginsberg, S.E. Penksa, *The European Union in Global Security: The Politics of Impact*, New York 2012, s. 43. Na temat polityki bezpieczeństwa Francji zob. szerzej A. Wojciuk, *Dylemat potęgi...*, op. cit., s. 233–261.

²⁵ A. Hyde-Price, *Neorealism: A Structural Approach to CSDP*, w: X. Kurowska, F. Breuer, op. cit., s. 34.

²⁶ J. Howorth, A. Menon, *Still Not Pushing Back: Why the European Union Is Not Balancing the United States*, „Journal of Conflict Resolution” 2009, t. 53, nr 5, s. 727–744.

polityki zagranicznej. Rządy pozostają pod wpływem różnych grup społecznych i korporacji transnarodowych, które zainteresowane są rozwojem handlu międzynarodowego. Wydatki na obronę są funkcją postrzegania zagrożenia, sytuacji ekonomicznej państwa oraz preferencji społecznych, przy czym te ostatnie wskazują raczej na potrzebę umocnienia służby zdrowia i opieki społecznej niż obrony.

Zdaniem liberałów, sam proces integracji europejskiej, który opiera się na zasadach współzależności, demokratycznego pokoju oraz instytucjonalizacji polityki zagranicznej, przyczynia się do bezpieczeństwa. Państwa europejskie mają podobne interesy bezpieczeństwa i są pozytywnie nastawione do współpracy na rzecz ich realizacji²⁷. Gdy realisci twierdzą, że instytucje nie są autonomicznym czynnikiem sprawczym, a rozwój EPBiO podyktowany jest interesem państw najsilniejszych, liberałowie utrzymują, że instytucje ograniczają korzyści z potęgi i dają państwom mniejszym możliwości wypowiadania się na temat postępowania mocarstw²⁸.

Liberalizm międzyrządowy utrzymuje, że EPBiO kształtuje się pod wpływem przetargów między państwami członkowskimi, w których prym wiodą wewnętrzne grupy interesów²⁹. Państwa zwiększają swój potencjał i obniżają koszty współpracy delegując kompetencje na rzecz instytucji unijnych. Te ostatnie zapobiegają przyjmowaniu przez państwa stanowisk w kwestiach bezpieczeństwa bez skonsultowania ich z innymi państwami, a wspólne stanowiska prowadzą do socjalizacji elit. EPBiO pozostaje jednak międzyrządowa, a nie uwspólnotowiona, nawet gdy współpracę w tej dziedzinie można określić mianem wzmocnionej poprzez ustanowienie wspólnych mechanizmów decyzyjnych³⁰. Unia Europejska jest potęgą normatywną, oddziałuje na innych poprzez promowanie określonych norm i wartości³¹.

Genezy EPBiO można upatrywać w Europejskiej Współpracy Politycznej lat 70. XX wieku, jednak bezpośrednich bodźców dostarczyły zmiany na poziomie taktycznym w brytyjskiej polityce bezpieczeństwa (strategiczną nadrzędność zachowywały stosunki transatlantyckie), zainicjowane przez premiera Tony'ego Blaira i poparte

---

²⁷ K.E. Jørgensen, A.K. Aarstad, *Liberal, Constructivist and Critical Studies of European Security*, w: S. Biscop, R. G. Whitman (red.), *The Routledge Handbook of European Security*, op. cit., s. 28; P. Morgan, *Liberalism*, w: A. Collins (red.), *Contemporary Security Studies*, Oxford 2010, s. 35–36.

²⁸ A. Wivel, *The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and the Development of the EU as a Security Actor*, „Journal of Common Market Studies” 2005, t. 43, nr 2, s. 395.

²⁹ A. Moravcsik, *Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community*, „International Organization” 1991, t. 45, nr 1, s. 651–688.

³⁰ M.E. Smith, *Institutionalization, Policy Adaptation, and European Foreign Policy Cooperation*, „European Journal of International Relations” 2004, t. 10, nr 1, s. 99–101; W. Wagner, *Why the EU's Common Foreign and Security Policy Will Remain Intergovernmental: A Rational Choice Analysis of Crisis Management Policy*, „Journal of European Public Policy” 2003, t. 10, nr 4, s. 576–595.

³¹ I. Manners, *Normative Power Europe. The European Union Between International and World Society*, „Journal of Common Market Studies” t. 40, nr 3, 2002, s. ....

przez prezydenta Francji Jacques'a Chiraca³². Zgodnie z liberalną teorią ekonomii kosztów transakcyjnych Wielka Brytania i Francja zainicjowały powstanie EPBiO z obawy przed spadkiem zaangażowania Amerykanów w Europie. Konflikt między autonomią Europy i prymatem NATO został rozwiązany przez stworzenie możliwości użycia aktywów wojskowych przez obie organizacje. Poparcie Niemiec jest wyjaśniane spadkiem użyteczności NATO dla realizacji interesów bezpieczeństwa tego państwa³³.

Spotyka się wśród liberałów opinie, że międzyrządowość, która jeszcze w latach 90. XX wieku opisywała współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony jako pozostającą całkowicie w rękach rządów, obecnie nie opisuje jej prawidłowo. Instytucjonalizacja współpracy na poziomach narodowym i ponadnarodowym jest wynikiem powstania nowych form koordynacji między aktorami³⁴. Z perspektywy neofunkcjonalizmu EPBiO jest wynikiem oddziaływania mechanizmu *spill-over* i logicznym następstwem współpracy w dziedzinie gospodarczej.

Transrządowość odnosi się do wpływu, jaki wywierają aktorzy transrządowi na proces podejmowania decyzji. Według Roberta O. Keohane'a i Josepha S. Nye'a współpraca transrządowa zakłada bezpośrednie interakcje między instytucjami rządowymi znajdującymi się niżej w hierarchii. Urzędnicy z różnych państw utrzymują ze sobą robocze kontakty, które nie są ściśle kontrolowane przez centrum³⁵. Ważnym aktorem jest przemysł wojskowy zainteresowany rozwojem współpracy w ramach Unii Europejskiej w celu uzyskania niezależności od Stanów Zjednoczonych. Unia Europejska nie jest więc ani narzędziem w rękach suwerennych państw, ani jednostką ponadnarodową, lecz areną, na której wielu aktorów wchodzi ze sobą w interakcje³⁶.

Podejście *governance* przyjmuje, że EPBiO jest realizowana przez sieć aktorów państwowych, subpaństwowych i ponadnarodowych, którzy utrzymują ze sobą relacje ponad granicami. Mimo że sieć ta zdominowana jest przez ambasadorów państw członkowskich w Brukseli, niełatwo poddaje się bezpośredniemu oddziaływaniu potęgi państw³⁷. Urzędnicy unijni i organizacje pozarządowe interweniują w miejscach systemu, w których są najbardziej efektywni. Państwa i aktorzy niepaństwowi współpracują ze sobą w tworzeniu polityki bezpieczeństwa w wielu

---

³² R. Dover, *The Prime Minister and the Core Executives: A Liberal Intergovernmentalist Reading of UK Defence Policy Formulation 1997–2000*, „British Journal of Politics and International Relations” 2005, t. 7, nr 4, s. 508–528; J. Czaputowicz, *Instytucjonalizacja Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa w Unii Europejskiej*, „Polska w Europie” 2004, t. 44, nr 2, s. 49–87.

³³ M. Weiss, *Transaction Costs and the Establishment of the European Security and Defense Policy*, „Security Studies” 2012, t. 21, nr 4, s. 654–682.

³⁴ E. Krahnemann, *Security Governance and Networks: New Theoretical Perspectives in Transatlantic Security*, „Cambridge Review of International Affairs” 2005, t. 18, nr 1, s. 19–34.

³⁵ R.O. Keohane, J.S. Nye, *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge, MA 1974, s. 43.

³⁶ S.C. Hofmann, *CSDP: Approaching Transgovernamentalism?*, w: X. Kurowska, F. Breuer, op. cit., s. 47.

³⁷ P.M. Norheim-Martinsen, *The European Union and Military Force. Governance and Strategy*, Cambridge 2013, s. 22.

przenikających się instytucjonalnych konfiguracjach. Negocjacje toczone są w silnie zinstytucjonalizowanym środowisku, zarządzanie jest heterarchiczne, zinstytucjonalizowane, wielopoziomowe i inkluzyjne, kształtowane przez aktorów publicznych i prywatnych³⁸.

Krytycy twierdzą, że *governance* zbyt koncentruje się na zmianie natury współczesnego państwa, a nie uwzględnia oddziaływania potęgi. Odpowiedzią na tę krytykę jest tzw. społeczne podejście strukturalne, które uznaje, że system *governance* jest także wektorem siły i dominacji jednych aktorów nad innymi³⁹.

3. Konstrukttywizm

Konstruktywiści twierdzą, że bezpośrednią przyczyną powstania EPBiO był kryzys tożsamości Europejczyków wywołany wojną w Bośni, który doprowadził do przewartościowań w zakresie dopuszczalności użycia siły. Wzrostowi zdolności militarnych Stanów Zjednoczonych nie towarzyszyły odpowiednie nakłady na obronę w państwach europejskich, a rosnąca asymetria w rozkładzie zdolności stworzyła napięcia między sojusznikami i zrodziła potrzebę ustalenia nowych ram współpracy.

Zdaniem konstruktywistów, bezpieczeństwo jest uwarunkowane nie tylko przez rozkład zdolności militarnych, lecz także przez dominującą w systemie kulturę. Współpraca w tej dziedzinie nie jest zdominowana przez logikę najmniejszego wspólnego mianownika, zgodnie z realistyczną zasadą gry o sumie zerowej, lecz znajduje się pod wpływem wspólnych norm i wartości. Normatywna przestrzeń, będąca wynikiem oddziaływania norm, idei i wzorów zachowania, kształtuje działania podejmowane na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa⁴⁰.

Państwa o innej kulturze będą w podobnej sytuacji zachowywać się inaczej. Kultura bezpieczeństwa jest częścią szerszej kultury politycznej, określa ją postrzeganie przez członków danej społeczności bezpieczeństwa narodowego, instytucji wojska i użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Zagrożenia są konstruowane w procesie społecznym w wyniku oddziaływania historii, ideologii i dominujących dyskursów;

---

³⁸ M. Weber, S. Croft, J. Howorth, T. Terriff, E. Krahmann, *The Governance of European Security*, „Review of International Studies” 2004, t. 30, s. 4, 8.

³⁹ F. Mérand, S.C. Hofmann, B. Irondelle, *Governance and State Power: A Network Analysis of European Security*, „Journal of Common Market Studies” 2011, t. 49, nr 1, s. 122.

⁴⁰ F. Breuer, *Sociological Institutionalism, Socialization and the Brusselisation of CSDP*, w: X. Kurowska, F. Breuer (red.), op. cit., s. 126; Ch.O. Meyer, *Convergence Towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms*, „European Journal of International Relations” 2005, t. 11, nr 2, s. 523–549; Ch.O. Meyer, *The Quest for a European Strategic Culture: Changing Norms on Security and Defence in the European Union*, Basingstoke 2006, s. 1–6, 20; P. Cornish, G. Edwards, *Beyond the EU/NATO Dichotomy: The Beginnings of an EU Strategic Culture*, „International Affairs” 2001, t. 77, nr 3, s. 587–603.

np. zagrożenie ze strony Rosji jest inaczej widziane w Polsce i państwach bałtyckich, a inaczej w Niemczech czy Francji⁴¹.

Współpraca w ramach EPBiO zachowuje charakter międzyrządowy, jednak duże znaczenie w formułowaniu i implementacji polityki mają osoby przebywające na stałe w Brukseli. Pojęcie „brukselizacji” określa proces socjalizacji, w wyniku którego przedstawiciele państw członkowskich w instytucjach międzyrządowych redefiniują interesy narodowe i nabywają niejako równoległą drugą tożsamość, która każe im identyfikować się z interesem całej Unii. Takie instytucje, jak Komitet Polityczny i Bezpieczeństwa są elementem międzyrządowego układu instytucjonalnego, a zarazem elementem „brukselizacji”⁴².

W wyniku socjalizacji, postępującej z powodu oddziaływania Unii Europejskiej, państwa przyjmują wspólny punkt widzenia. Przedstawiciele państw członkowskich w unijnych instytucjach redefiniują interesy narodowe i nabywają równoległą drugą tożsamość, która każe im identyfikować się z interesem całej Unii. Wymiana informacji między członkami grup roboczych przyczynia się do wykształcenia wspólnego rozumienia problemów bezpieczeństwa i obrony. Unijni urzędnicy wywierają wpływ na EPBiO, zwłaszcza na wczesnym etapie planowania i ustanawiania agendy oraz w obszarze operacji cywilnych. Operacje cywilne kierowane są bezpośrednio z Brukseli i nie podlegają ścisłej kontroli, podczas gdy dowództwo operacji militarnych znajduje się w rękach państw członkowskich i NATO⁴³.

Kultury strategiczne najważniejszych państw europejskich upodabniają się do siebie: francuska staje się bardziej przyjazna wobec NATO, niemiecka bardziej interwencjonistyczna, natomiast brytyjska i polska – bardziej proeuropejskie. Nie jest jednak wiadome, czy konwergencja narodowych kultur strategicznych zapewni Unii Europejskiej strategiczną spójność. Przeszkodą w rozwoju współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony są podziały na zwolenników działań w ramach NATO i budowy zdolności europejskich, autonomicznej obrony i współpracy z innymi państwami oraz obrony terytorium i interwencji za granicą⁴⁴.

W analizie bezpieczeństwa konstruktywiści zwracają szczególną uwagę na sposoby interpretacji wydarzeń historycznych przez różne grupy społeczne, tworzenia polityki bezpieczeństwa i legitymizowania procesu podejmowania decyzji. Potęga ma naturę dyskursywną, daje możliwość kształtowania tożsamości i interesów innych

---

⁴¹ Ch.O. Meyer, E. Strickmann, *Solidifying Constructivism: How Material and Ideational Factors Interact in European Defence*, „Journal of Common Market Studies” 2011, t. 49, nr 1, s. 72–77.

⁴² J. Czaputowicz, *Polityka zagraniczna i dyplomacja Unii Europejskiej a Traktat Konstytucyjny*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Raporty i Analizy, 2005, nr 4, s. 7–8.

⁴³ H. Dijkstra, *The Influence of EU Officials in European Security and Defence*, „European Security” 2012, t. 21, nr 3, s. 312; U. Krotz, R. Maher, *International Relations Theory and the rise of European Foreign and Security Policy*, „World Politics” 2011, t. 63, nr 3, 569–570.

⁴⁴ B. Griegerich, *European Security and Strategic Culture: National Responses to the EU's Security and Defence Policy*, Baden-Baden 2006.

aktorów zgodnie z własnym interesem⁴⁵. Za pomocą wywiadów, ankiet i analizy dyskursu konstruktywiści badają, jak przedstawiciele państw i instytucji unijnych godzą różne tradycje polityki zagranicznej i kultury strategicznej w procesie tworzenia EPBiO i wprowadzania jej w życie⁴⁶.

Pojęcie „bezpieczeństwa ontologicznego” dotyczy stabilizacji tożsamości poprzez negocjowanie i realizowanie razem z innymi idei porządku⁴⁷. Długotrwały dysonans między przyjaciółmi rodzi poczucie zagrożenia, co w dalszej perspektywie może prowadzić do separacji, a nawet emancypacji poprzez zaangażowanie się w tworzenie struktur alternatywnych. Zaangażowanie Niemiec na rzecz utworzenia EPBiO nie jest z tej perspektywy motywowane chęcią równoważenia Stanów Zjednoczonych, lecz dążeniem do stworzenia platformy dla negocjowania środków i mandatu misji zgodnie z niemieckim systemem wartości i dyskursem na temat tożsamości państwa⁴⁸. Współpraca w ramach EPBiO powinna prowadzić do powstania Europejskiej Unii Bezpieczeństwa i Obrony, której podstawą byłaby wspólna armia i wspólna obrona, co wymagałoby jednak ograniczenia suwerenności państw⁴⁹. W konsekwencji doszłoby jednak do ograniczenia wpływu Stanów Zjednoczonych w Europie poprzez zamknięcie politycznej przestrzeni i ograniczenia możliwości Amerykanów negocjowania z Europejczykami idei porządku międzynarodowego⁵⁰.

Krytycy z pozycji realistycznych wskazują, że konstruktywizm w niewystarczającym stopniu uwzględnia oddziaływanie czynników materialnych, a przecenia wpływ unijnych instytucji na państwa. Inni twierdzą, że socjalizacja jest w rzeczywistości wynikiem oddziaływania przemocy strukturalnej. Skupiając się na kulturze strategicznej i postrzeganiu zagrożenia konstruktywiści także tracą z pola widzenia wpływ aktorów wewnętrznych, takich jak dyplomaci i wyżsi wojskowi⁵¹. Te ostatnie kwestie podnoszą przedstawiciele teorii krytycznych, których poglądy na EPBiO zostaną przedstawione w części ostatniej.

---

⁴⁵ T. Hopf, *The Promise of Constructivism in International Relations Theory*, „International Security” 1998, t. 23, nr 1, s. 178; J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 297; Th.U. Berger, *Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan*, w: P.J. Katzenstein (red.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York 1996, s. 317–356.

⁴⁶ Ch.O. Meyer, E. Strickmann, op. cit., s. 63–64.

⁴⁷ J. Mitzen, *Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma*, „European Journal of Foreign Relations” 2006 t. 12, nr 3. Zob. także: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Warszawa 2012, s. 179.

⁴⁸ F. Berenskoetter, B. Griegerich, *From NATO to ESDP: A Social Constructivist Analysis of German Strategic Adjustment after the End of the Cold War*, „Security Studies” 2010, t. 19, nr 3, s. 410.

⁴⁹ B. Griegerich, *European Security and Strategic Culture...*, op. cit., s. 132; C. Frank, *Civilian Power Meets 'Instinctive' Atlanticist: Comparing German and Polish European Security and Defence Policies*, Paper prepared for the Conference „Role Theory Research in International Relations: Conceptual Challenges and Political Promises”, European Academy Otzenhausen, September 28–October 1, 2008, s. 13.

⁵⁰ F. Berenskoetter, B. Griegerich, op. cit., s. 452.

⁵¹ F. Mérand, *Pierre Bourdieu and the Birth of European Defense*, „Security Studies” 2010, t. 19, nr 2, s. 344.

4. Teorie krytyczne

Teorie krytyczne koncentrują się na implementacji EPBiO, badają sekurytyzację różnych pól polityki europejskiej, analizują, kto określa agendę europejskiej polityki bezpieczeństwa⁵². Na potrzeby niniejszego artykułu zaliczone do nich są podejścia marksistowskie, neogramscianizm, „teorie urządzenia” i „pola polityki”.

Zdaniem marksistów, EPBiO powstała jako wynik hegemonii bloku historycznego i rywalizacji przemysłów zbrojeniowych. W latach 60. XX wieku przemysł europejski podjął współpracę transgraniczną, wspierając utworzenie struktur unijnych, które odpowiadałyby nowym formom struktur gospodarczych i umacniały jego strategiczną autonomię w stosunku do Stanów Zjednoczonych. Nie jest ważne, czy władza ma charakter międzyrządowy, czy ponadnarodowy, lecz jakie dominują stosunki produkcji i akumulacji, jaka jest społeczno-gospodarcza treść i cel integracji. EPBiO służy utrzymaniu hegemonii klasy rządzącej na poziomie europejskim oraz ekspansji europejskiego kapitalizmu i przemysłu zbrojeniowego na zewnętrzne peryferie⁵³.

Zdaniem „neogramscian”, EPBiO umacnia „architekturę bezpieczeństwa” popieraną przez Amerykanów. Nie jest wyrazem emancypacji Unii Europejskiej, lecz trwania strategicznej hegemonii Stanów Zjednoczonych. Dominacja Stanów Zjednoczonych nad Europą nie nastąpiła w wyniku użycia siły, lecz poprzez zaproszenie⁵⁴. Już wcześniej wojskowa hegemonia Stanów Zjednoczonych w ramach NATO została zaakceptowana jako pożądana. Europejczycy skopiowali w ramach EPBiO rozwiązania amerykańskie i natowskie oraz dostosowali się do założeń amerykańskiej doktryny strategicznej. Umożliwia to kontynuację hegemonii Stanów Zjednoczonych w nowych warunkach oraz otwiera możliwość podejmowania przez Europejczyków działań dla siebie niekorzystnych i nie popartych społeczną legitymacją⁵⁵.

Pojęcie „urządzenia” (*gouvernementalité*), wprowadzone przez Michaela Foucaulta, łączy problematykę rządzenia, władzy i polityki z problematyką tożsamości

---

⁵² K.E. Jørgensen, A.K. Aarstad, *Liberal, Constructivist and Critical Studies of European Security*, op. cit., s. 28. Na temat podziałów w ramach krytycznych studiów nad bezpieczeństwem zob. J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, op. cit., s. 186–223.

⁵³ I. Oikonomou, *A Historical Materialist Approach to CSDP*, w: X. Kurowska, F. Breuer (red.), op. cit., s. 165–183.

⁵⁴ G. Lundestad, *The United States and Western Europe Since 1945: From 'Empire' by Invitation to Transatlantic Drift*, Oxford 2003.

⁵⁵ R. Kempin, J. Mawdsley, *The Common Security and Defence Policy As an Act of American Hegemony*, „European Security” 2013, t. 22, nr 1, s. 58; B. Charbonneau, W.C. Cox, *Global Order, US Hegemony and Military Integration: the US-Canadian Defense Relationship*, „International Political Sociology” 2008, t. 2, nr 4, s. 305–321; A. Toje, *Strategic Culture as an Analytical Tool*, „Western Balkans Security Observer” [b.r.w.], t. 4, nr 14, s. 3–23; S. Hofmann, *Overlapping Institutions in the Realm of International Security: the Case of NATO and ESDP*, „Perspectives on Politics” 2009, t. 7, nr 1, s. 45–52; S. Hofmann, *Why Institutional Overlap Matters: CSDP in the European Security Architecture*, „Journal of Common Market Studies” 2011, t. 49, nr 1, s. 101–120.

i osobowości⁵⁶. Oznacza formę władzy sprawowanej nad populacją za pomocą procedur, instytucji i technik ekonomii politycznej. Z tej perspektywy EPBiO jest instrumentem stosowanym przez Unię Europejską do promowania bezpieczeństwa, dobrobytu i dobrego rządzenia na obszarach objętych konfliktem. Podejście to uznaje heterarchiczny, wielopoziomowy i sieciowy model zarządzania, znaczenie norm i współpracy publiczno-prywatnej. Przyznaje ontologiczny byt instytucjonalnym mikrolokalizacjom i mikropraktykom, poprzez które przepływa mikrowładza, oraz kieruje uwagę badaczy na „drugorzędne” aspekty WPBiO, takie jak misje w terenie i opinie ekspertów, którzy za pomocą odpowiednich technik wskazują, że poszczególne państwa mają problem z zapewnieniem bezpieczeństwa rozumianego w określony sposób⁵⁷.

„Teoria pola” (*habitus*) Pierre’a Bourdieu łączy realistyczny materializm z konstruktywistycznym wyjaśnieniem za pomocą czynników ideacyjnych. W tym ujęciu rozwój EPBiO był wynikiem prób i błędów, a jej instytucjonalny model został określony jako wynik przypadkowego ciągu kreatywnych praktyk, określanych mianem *bricolage*. Inaczej niż teoria racjonalnego wyboru, która zakłada stałą strategię i zmienną taktykę oraz analizę korzyści i strat, podejście to utrzymuje, że aktorzy byli początkowo zainteresowani stabilizowaniem nowego układu instytucjonalnego, a nie maksymalizacją korzyści⁵⁸.

Aktorzy społeczni dążą do umocnienia swojej pozycji wobec innych aktorów, prowadzą działania w odniesieniu do pozycji w ramach danego pola i historii (trajektorii) dotychczasowych pozycji. Utworzenie EPBiO byłoby niemożliwe bez wcześniejszej instytucjonalizacji pola bezpieczeństwa europejskiego, w ramach którego wojskowi rozwijali współpracę w NATO, oraz pola europejskiej polityki zagranicznej, wykształconego wokół współpracy francusko-niemieckiej, w ramach którego dyplomaci rywalizowali o wpływy na polityki europejskie. Kryzys, którego przejawem była niezdolność do zakończenia wojny na Bałkanach i radykalny spadek wydatków wojskowych stanowił zagrożenie dla transnarodowego źródła kapitału wojskowego i dyplomatycznego. Wzmocnienie europejskich zdolności militarnych okazało się rozwiązaniem optymalnym⁵⁹.

---

⁵⁶ Neologizm *gouvernementalité* zawiera dwa słowa: *gouvernement* i *mentalité*. W tłumaczeniu D. Leszczyńskiego L. Rasińskiego jest to „rządomyślność”. Zob. M. Foucault, *Rządomyślność*, [w:] M. Foucault, *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, Warszawa–Wrocław 2000, s. 163. Z kolei Michał Herer tłumaczy *gouvernementalité* jako „urządzenie”, co naszym zdaniem lepiej oddaje treść tego pojęcia. Zob. M. Foucault, *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*, Warszawa 2010.

⁵⁷ M. Merlingen, *Applying Foucault’s Toolkit to CSDP*, w: X. Kurowska, F. Breuer (red.), op. cit., s. 196; M. Merlingen, *From Governance to Governmentality in CSDP: Towards a Foucauldian Research Agenda*, „Journal of Common Market Studies” 2011, t. 49, nr 1, s. 155–156. Zob. szerzej: W. Walters, J.H. Haahr, *Rządzenie Europą*, tłum. J. Grzymiski, Warszawa 2011.

⁵⁸ F. Mérand, *Bricolage: A Sociological Approach to the Making of CSDP*, w: X. Kurowska, F. Breuer (red.), op. cit., s. 136–161.

⁵⁹ F. Mérand, *Pierre Bourdieu...*, op. cit., s. 343.

Zinstytucjonalizowane interakcje w ramach pól bezpieczeństwa europejskiego i europejskiej polityki zagranicznej stworzyły określone role społeczne i struktury władzy. W polu bezpieczeństwa pierwsze miejsce zajmowali Amerykanie, następnie Brytyjczycy, Niemcy, a dalej Francuzi, którzy kontestowali powyższy porządek. Wspólny kapitał wojskowy był jednak ceniony przez wszystkie państwa. Z kolei zakorzeniony w unijnych sieciach kapitał dyplomatyczny był dla wielu dyplomatów źródłem kariery i wpływu. U genezy EPBiO leżała więc wieloletnia współpraca w ramach NATO, a nie oddziaływanie procesu integracji europejskiej, który zgodnie z funkcjonalistycznym mechanizmem *spill-over* miałyby „rozlewać się” na coraz to nowe obszary⁶⁰.

Kryzys bezpieczeństwa europejskiego w latach 90. XX wieku został przecięziony dzięki nadaniu sensu istnienia poszczególnym aktorom. Wspólnoty epistemiczne brytyjskich i francuskich urzędników podobnie rozumiały wyzwania dla bezpieczeństwa europejskiego, a przedsiębiorcy polityki argumentowali za wyjściem poza dychotomię transatlantycko-europejską. Przekonali oni przywódców Jacques’ a Chiraca i Tony’ego Blaira do zawarcia porozumienia w St. Malo. Przedsiębiorcą polityki nie może być jednak każdy, konieczne jest posiadanie wojskowego i dyplomatycznego kapitału oraz określonej pozycji w ramach pól. Francja i Wielka Brytania, jako stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ, miały wystarczający kapitał, by w sposób wiarygodny zaproponować innowacyjną politykę⁶¹. Czynnikiem sprawczym zmian nie był więc poziom polityczny, lecz urzędniczy. Ważne było także zaangażowanie dyplomatów niemieckich, którzy wykorzystali prezydenturę swego kraju w Radzie Unii Europejskiej w pierwszej połowie 1999 r. do umocnienia conceptualnego przełomu i zaproponowania włączenia Unii Zachodnioeuropejskiej do Unii Europejskiej⁶².

* * *

Teorie stosunków międzynarodowych starają się wyjaśnić, dlaczego państwa europejskie zdecydowały się na utworzenie Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Realści strukturalni wyjaśniają to oddziaływaniem struktury systemu międzynarodowego i jej zmianami po zakończeniu „zimnej wojny”. Realści neoklasycyści wprowadzają dodatkowo czynniki umiejscowione na poziomie państwa, takie jak ambicje przywódców i ich zdolność do mobilizacji społeczeństwa. Pełniejszy obraz stanowisk w ramach realizmu otrzymamy wprowadzając rozróżnienie według kryteriów strategii stosowanej przez państwa – równoważenia lub „podczepiania się” do

⁶⁰ Ibidem, s. 343.

⁶¹ Ibidem, s. 356.

⁶² M. Quenlan, *European Defence Cooperation: Asset or Threat to NATO?*, Washington 2001, s. 31. Zastosowanie idei koncepcji Pierre’a Bourdieu do analizy reformy sektora bezpieczeństwa w Rumunii zob. R.-O. Csernaton, *The Praxis of Romania’s Euro-Atlantic Field: A Bourdieu-Inspired Research Agenda*, w: X. Kurowska, F. Breuer (red.), op. cit., s. 212–235.

najsilniejszego, oraz poziomu analizy – systemu międzynarodowego (Stany Zjednoczone) lub Unii Europejskiej (Niemcy).

Liberałowie podkreślają znaczenie procesu politycznego i oddziaływania grup interesów na politykę bezpieczeństwa. EPBiO została zainicjowana z obawy przed zmniejszeniem zaangażowania Amerykanów w Europie. Instytucje ograniczają korzyści z potęgi oraz dają państwom mniejszym możliwości wypowiedzania się na temat postępowania mocarstw. W ujęciu *governance* EPBiO tworzy sieć aktorów usytuowanych na poziomach państwa, subpaństwowym i ponadnarodowym, która nie poddaje się bezpośredniemu oddziaływaniu potęgi państw.

Konstruktywizm wyjaśnia utworzenie EPBiO za pomocą koncepcji kultury strategicznej i socjalizacji. Bezpośrednią tego przyczyną był kryzys tożsamości Europejczyków wywołany wojną w Bośni, który doprowadził do przewartościowania w zakresie dopuszczalności użycia siły. Długotrwały dysonans między Europejczykami a Amerykanami skutkowało utworzeniem struktur alternatywnych. W wyniku socjalizacji przedstawiciele państw członkowskich przyjmują punkt widzenia wspólnoty, a kultury strategiczne państw upodabniają się do siebie.

Wyjaśnienia EPBiO w ramach teorii krytycznych akcentują czynniki związane z relacjami siły i podporządkowania. Marksisci twierdzą, że EPBiO służy ekspansji europejskiego kapitalizmu i przemysłu zbrojeniowego, natomiast „neogramscianie”, że jest ona przejawem kontynuacji strategicznej hegemonii Stanów Zjednoczonych. Z perspektywy rządzenia EPBiO jest instrumentem władzy używanym przez Unię Europejską do promowania bezpieczeństwa na obszarach objętych konfliktem. Zdaniem zwolenników pola bezpieczeństwa, współpraca w ramach NATO i Unii Europejskiej wytworzyła transnarodowy kapitał wojskowy i dyplomatyczny, który umożliwił powstanie EPBiO.

Teorie różnią się pod względem ontologii i epistemologii, czyli określenia tego, co jest bytem i powinno być przedmiotem analizy oraz jaki jest uprawniony sposób badania rzeczywistości społecznej. Z tego względu synergia między nimi nie jest możliwa. Artykuł pozostawia do osądu czytelnika określenie, która z teorii najlepiej wyjaśnia EPBiO. Spełni swoje zadanie, gdy przyczyni się do poszerzenia perspektywy badawczych Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony.

Theoretical Explanations of the European Security and Defence Policy

Summary

The article analyzes the explanations of the establishment and functioning of the European Security and Defence Policy from the standpoint of different IR theories. Within realism positions are singled out according to the level of analysis (global or European) and the state's strategy – balancing or bandwagoning. Liberals underline the importance of political processes and influence of internal interests groups, whereas *governance* approach – networks of actors

acting at national, subnational and supranational levels. Constructivists explanations refer to strategic culture and socialization concepts, whereas critical theories to power relations and the concept of security field. The article concludes that all theories broaden our perspective on ESDP, however synergy is hardly possible, because theories are based on different ontological and epistemological premises.